

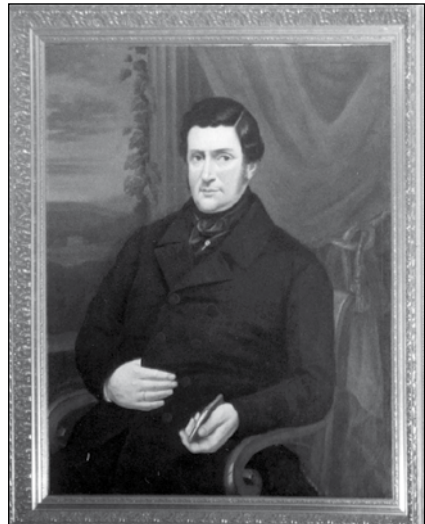
Zusters van ijzer (2) – De firma B.J. Nijkerk

Uit de vorige aflevering weten we dat de zusters Marianne, Schoontje en Duifje Sturkop elk met een ijzerhandelaar trouwden. In die editie werd het bedrijf behandeld waaraan Schoontje was verbonden.¹ Zij was met Sander Salomon van Raap getrouwd. Deze maal is Duifje, gehuwd met Mozes Barend Nijkerk, aan de beurt. Van de drie ondernemingen is Nijkerk verreweg de grootste geworden; gedurende vijf generaties hebben Nijkerken er een leidende rol in gespeeld. Men sprak over het *IJzerimperium*, maar *IJzerdynastie* zou ook toepasselijk zijn geweest. Het kost moeite dit verhaal kort te houden, zoveel is er over te vertellen. Wanneer we de familiechroniek er nog aan zouden toevoegen, kan je zonder moeite een fors boek schrijven. Dit wordt dus niet meer dan een vogelvlucht.²

De grondlegger

De familie heette in Amsterdam officieel Nieuwkerk, maar we zullen we steeds de naam Nijkerk gebruiken.³ De (meeste) familieleden noemden zich zo, hoewel pas na de Tweede Wereldoorlog enkelen hun achternaam lieten veranderen. Wat is overigens officieel: in het Amsterdamse Bevolkingsregister vindt men hen ook wel eens terug als Nijkerk – zelfs de stedelijke overheid worstelde er kennelijk mee. En tenslotte dit: de Jiddische uitspraak *nij voor nieuw* zal niet vreemd geweest zijn aan deze naamsverwarring.

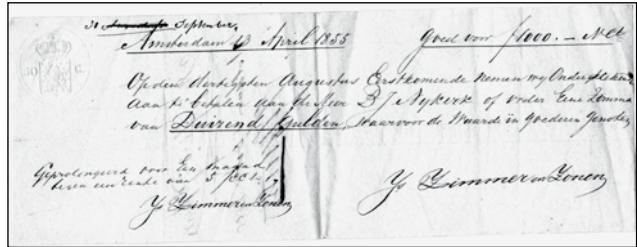
Op 18 maart 1823 richtte Benjamin Joseph Nijkerk in Weesp zijn gelijknamige slopersbedrijf B.J. Nijkerk op.⁴ Het zal niet meteen een grootscheepse handel zijn geweest, hoewel veel er op wijst dat Benjamin voortvarend en met visie van wal stak. Nijkerk begon met van alles wat van metaal was te slopen en te verwerken, zoals spijkers en agrarische gereedschappen (ploegen, zeisen – zgn. boerenijzer – en sikkels). Metaal van allerlei soort en vorm werd opgekocht, ook metalen

Benjamin Joseph Nijkerk – 1850

hoepelbanden voor biertonnen en wijnvaten. Zo zal het begonnen zijn. De zaak bleef tot juni 1839 in Weesp. Of het gezin Nijkerk meteen mee naar Amsterdam verhuisde, is niet duidelijk. In elk geval woonden zij daar in 1847 in de Sint Antoniesbreestraat. Een eindje verderop in die straat was de linnenwinkel van Koopman Alexander Sturkop (Duifje's vader) gevestigd, maar zijzelf was al ingetrokken bij het gezin van haar schoonvader Benjamin Nijkerk. Duifje was toen net getrouwd met Benjamins oudste zoon Mozes.

In 1843 kocht Nijkerk een bedrijfsterrein op het Roeterseiland.⁵ Daar werden de oude materialen opgeslagen en verwerkt. Het was een fors stuk grond en dat suggereert dat

Tegoe debrief – 1855

het de onderneming toen al voor de wind ging. Uit die tijd zijn tegoe debrieven bewaard gebleven die aantonen dat er grote bedragen in rondgingen. In 1853 voegde Benjamin Nijkerk daar – samen met zijn zoon Mozes – de andere helft van dat ‘eiland’ aan toe. De opkomst van de spoorwegen legde de firma evenmin windeieren. Zo nam Nijkerk in 1855 vijftien door spoorver-smalling overbodig geworden breedspoorlocomotieven van de *Rhijnspoorwegmaatschappij* tegen schrootprijs over. Rond 1858 werden de terreinen gerooid en straten aangelegd, ongeveer zoals deze nu nog bestaan. Het kantoor van de metaalhandel B.J. Nijkerk bleef nog vele decennia aan de Nieuwe Achtergracht 182 gevestigd.

Naast groot materiaal maakten ovens, ander spoorwegschoot en gietijzeren materialen deel uit van de inkoop. Het bedrijf kocht ook hoefijzers op. Dat waren vooral de grote exemplaren die – veel later, rond 1900 – naar China werden geëxporteerd, waar men er messen van maakte. De handel was zeer divers: zo werd in 1860 een contract met de Nederlandse Handelmaatschappij afgesloten over de afname van vijfhonderd ton oude Indische koperen munten, tegen een bedrag van ruim een half miljoen gulden. In de twintigste eeuw zou het bedrijf erkend worden als de oudste oudmetaalhandel die nog bestond.

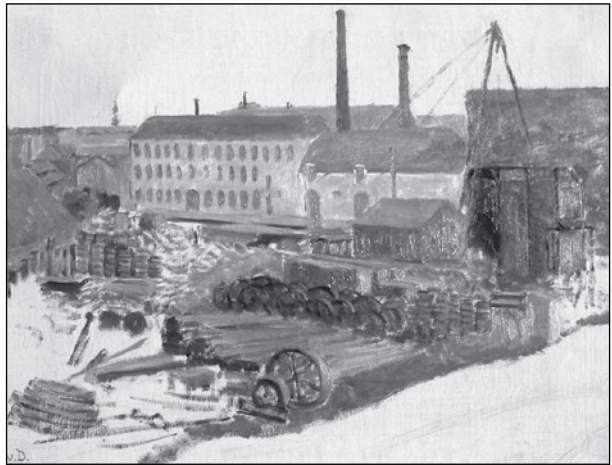
In de jaren vijftig was het gezin van Benjamin Nijkerk aan de Nieuwe Herengracht gaan wonen, op het stukje tussen de Muiderstraat en het Rapenburgerplein dat *over het park* werd genoemd. Men had over het water zicht op het Wertheimpark; daarachter was toen de Plantagebuurt nog niet gebouwd. Een paar huizen verderop had het gezin van Benjamins zoon Mozes Nijkerk en zijn vrouw Duifje Sturkop zich gevestigd.

Zoon en schoonzoon

Kort voordat Benjamin in 1865 in zijn grachtenhuis overleed, had hij het bedrijf overgedragen aan zijn zoon Mozes Nijkerk en schoonzoon David Prins, die het lange tijd samen zouden leiden. In de jaren daarna stroomden allerlei materialen de firma binnen, waaronder alweer veel restanten van de *Rhijnspoorweg*, zoals *veerenstaal*, stukken rails van ijzeren wissels, *puntstukken* en *contrarails*. Het gezin van Mozes en Duifje Nijkerk ging in 1886 in de buurt wonen die zij aan de overkant van het park hadden zien optrekken. Vanaf dan vinden we hen aan de Plantage Franschelaan.⁶

Kort voor de dood van Mozes Nijkerk namen hij en David Prins de twee oudste zoons Nijkerk op als medevenoot: Benjamin en Koopman. Daarbij bepaalde men dat Davids oudste zoon Isaac bij het overlijden van zijn vader eveneens als venoot tot de firma zou toetreden. In 1892 kwam een einde aan het leven van Mozes; zijn vrouw Duifje Nijkerk-Sturkop zou tot het einde van haar dagen in de woning in de Plantage blijven.⁷ Het welvaren van de onderneming blijkt wel uit Mozes' nalatenschap, die nagenoeg f 450.000,- bedroeg, een bedrag dat in 2009 vele miljoenen waard zou zijn. De erfenis bestond uit een grote

hoeveelheid obligaties, onroerend goed, inboedel, contanten, vreemde valuta en schuldbekentenissen. Zijn twee zoons en hun oom David Prins zetten de onderneming voort. Tegen het einde van de negentiende eeuw waren Engeland en Nederland de voornaamste afbraaklanden voor schepen geworden en B.J. Nijkerk heeft een groot aantal daarvan gesloopt.

Schilderij van het bedrijf Nijkerk op het Roeterseiland – 1911

De volgende generaties

Het is zonder diepgaand speuren in de notariële archieven niet te achterhalen wanneer elke individuele venoot toetrad tot de onderneming. In het eerste decennium van de twintigste eeuw bestond de leiding nog steeds uit David Prins en Benjamin en Koopman Nijkerk. Zij richtten rond de eeuwwis-

seling een nevenbedrijf op, waardoor de sectoren oud metaal en productie konden worden gescheiden. Daartoe kochten zij de bedrijfsterreinen en opstallen van een voormalige scheepswerf aan de Oostenburgervoorstraat en richtten daar een metaalsmelterij en -gieterij en een koperslagerij op: de firma Wiener & Co.⁸ De directie werd gevormd door twee leden van de firma Nijkerk: Hugo⁹ (een zoon van Benjamin Nijkerk) en Benjamin Prins, de op een na de jongste zoon van David. Op 1 januari 1900 ging men formeel van start. Koper speelde aanvankelijk in dit bedrijf, dat snel groeide, de hoofdrol. In 1910 telde de onderneming al zo'n 160 personeelsleden. Rond 1920 kwam er een aparte machineafdeling tot stand. B.J. Nijkerk bleef de metaaltak van de familie.

Na de dood van David Prins (in 1908) trad zijn zoon Isaac toe als vennoot van B.J. Nijkerk, maar hij stierf al in 1916. Benjamin Nijkerk (overleden in 1915) werd opgevolgd door zijn zoons Hugo en Karel. Bob Nijkerk (zijn officiële naam was Marinus), de enige zoon van Koopman, richtte na de dood van zijn vader (in 1922) een vestiging op in Machelen bij Brussel en ging die daar leiden. Bob staat er wellicht model voor hoe de Nijkerken en Prinsen al jong in de firma gingen werken: na zijn middelbare schoolopleiding en een jaar stage in het buitenland trad hij als zeventienjarige bij het familiebedrijf in dienst. Hij werd in 1921 tot procuratiehouder benoemd.

Daarmee stond vanaf 1922 de vierde generatie aan het roer. Karel Nijkerk zou zich ontplooiën tot degene die later 'de grote bouwer' werd genoemd. In 1913 verkocht de firma de grond en opstallen op het Roeterseiland aan de Gemeente Amsterdam en was het inmiddels in erfpacht genomen terrein aan de Cruquiusweg 90 betrokken. Het kantoor stond vanaf toen aan de Weteringschans 130, waaraan niet veel later nummer 132 werd toegevoegd. Na de Eerste Wereldoorlog verwierf Nijkerk een belangrijk agentschap, namelijk dat van de Duitse *Metalgesellschaft*, voordien de grootste metaalonderneming ter wereld, die na de verloren oorlog afzetgebieden zocht. In 1920 werd de vennootschap onder firma omgezet in een N.V. Intussen ging Nijkerk door met het slopen van alles wat metaal bevatte, vooral suikerfabrieken, spoorwegmaterialen en weefgetouwen (gietijzer), die honderden, zo niet duizenden tonnen metaal bevatten. Zo kocht men in 1923 de inboedel en gebouwen van de *Zevenbergsche Stoombeetwortelsuikerfabriek*, waarvan de geschatte waarde f 750.000,- bedroeg, ter ontmanteling aan. Niet alleen Wiener, dat welvarend voortging, was ontstaan uit B.J. Nijkerk: zo af en toe kocht Nijkerk een bedrijf aan of richtte er zelf een op, zoals in 1930 de buizenhandel Tubus, een 'klein maar fijn' bedrijf, dat nog altijd bestaat.¹⁰

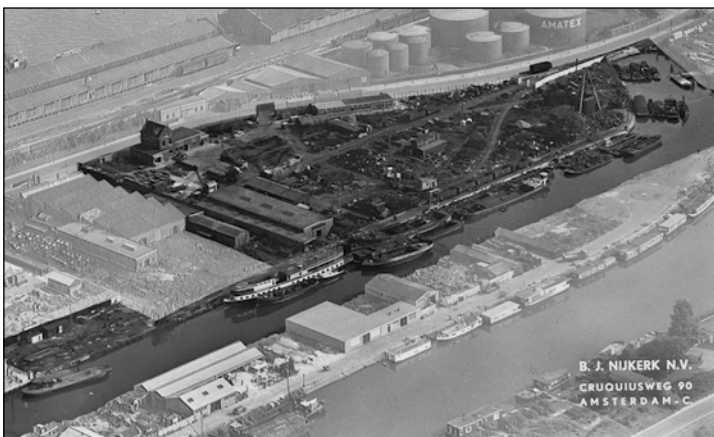
Toen Karel Nijkerk in 1938 overleed werd hij opgevolgd door zijn broer Hugo, die bij latere generaties bekend bleef als *Ouwe Hugo* en door Bob en Benno Nijkerk. Hugo en Bob waren al vennoot; Benno, de oudste van

de vijfde generatie, trad per januari 1939 als zodanig toe. Bob verhuisde vanwege deze opvolging naar Amsterdam; de broers Hugo (junior) en Benno namen in Machelen de leiding van Bob over, waarbij de drie mannen vennoot bleven in elkanders bedrijfsonderdelen. In 1940 was B.J. Nijkerk veruit het grootste metaalrecyclingbedrijf van Nederland. Men deed ook veel in nieuwe metalen (onder andere vertegenwoordiger van de *Osnabruecker Kupfer und Drahtwerke* en *A. Cohen & Sons*, toen de grootste Britse koperblokkensmelter). De firma leverde een aantal achtereenvolgende Nijkerken als voorzitter van de in 1920 opgerichte Nederlandse schrootvereniging, met als laatste Bobs zoon Fred, die deze functie van 1966 tot 1992 zou uitoefenen. Maar we lopen vooruit. In juli 1941 overleed ook de laatste vennoot uit het geslacht Prins: Benjamin, die zich met Wiener was blijven bezighouden.

Na de oorlog

B.J. Nijkerk heeft na de Tweede Wereldoorlog nog twintig jaar bestaan, hoewel de tak Wiener het tot in de eenentwintigste eeuw heeft volgehouden. Nijkerk was na 1940 onder het beheer van een *Verwalter* gesteld en onder de naam *Handel in Schroot en Metalen voorheen B.J. Nijkerk* ontvreemd. De rechtmatige eigenaars moesten na de bevrijding nog heel wat formaliteiten overwinnen om het bedrijf weer in handen van te krijgen. Het kostte veel moeite om de firma weer op poten te krijgen, want de Duitsers hadden in mei 1945 de installaties aan de waterkant (Zeeburgerkade) van het bedrijf met dynamiet verwoest.

Benno had de oorlog niet overleefd. Hij had zich in België als medeoprichter van de Dutch-Paris ontsnappingslijn tot verzetsheld ontpopt en werd na zijn waarschijnlijke fusillering nooit teruggevonden.¹¹ Hugo zat in de Irenebrigade,

Het bedrijf aan de Cruquiusweg rond 1960

waar hij zwaargewond was geraakt en Bob kwam pas laat via Zwitserland uit Theresienstadt terug.¹² De bedrijfsvoering was nu in handen van Bob en de broers Dolf en Hugo. Zij moesten de taken verdelen, maar dat was mede door hun persoonlijke belevenissen niet eenvoudig. Bovendien was in de oorlogsjaren de kas leeggeroofd. Een groot aantal joodse medewerkers, onder wie de aan de familie Nijkerk gelieerde procuratiehouder Hugo Spangenthal, was in de oorlog omgekomen.¹³ Door dit alles kwam de firma veel later op gang dan de concurrentie. Dolf Nijkerk richtte zich op het herbouwen van Wiener. Hugo, hoewel mededirecteur in Amsterdam, ging in Brussel wonen om het bedrijf aldaar voort te zetten en Bob begon in Amsterdam de boel weer op de rails te zetten. Het viel hem niet licht, ook al vanwege het pulsen van zijn persoonlijke bezittingen en verdwenen investeringen.¹⁴ De kantoren aan de Weteringschans werden niet meer in gebruik genomen. Het zou tot 1947 duren voordat aan de firma rechtsherstel werd verleend.

In 1950 werden de namen van Bob, Dolf, Hugo jr. en hun nazaten gelijk gesteld aan die van hun onderneming: vanaf toen heetten zij officieel Nijkerk. In de jaren vijftig kocht men veel schepen, zoals vissersboten, een walvisvanger en sleepboten, die vervolgens zowel in Nederland als in België werden gesloopt. Bob Nijkerk trok zich in november 1956 terug als directeur en ging met pensioen; zijn jongste zoon Fred trad toe tot de zaak. De nasleep van de oorlog bleef zwaar wegen, maar met heel veel moeite hebben Hugo en Fred de zaak weer aan het lopen gekregen. In 1963 was Fred Nijkerk de laatste die in een directiefunctie bij B.J. Nijkerk werd benoemd. In de vroege jaren zestig is men nog een paar jaar actief geweest in New York, maar die vestiging was geen lang leven beschoren.

In 1964 werd nog een poging ondernomen de positie te verbeteren door de onderneming op te splitsen in een Holding en werkmaatschappijen, waaronder wij de N.V. Nijkerk, Wiener, Gobes en Tubus herkennen; ook het sleepbootbedrijf Carolina was onderdeel van de

Bob (links) en Hugo Nijkerk jr. rond 1950

groep.¹⁵ Begin februari 1965 – na ruim 140 jaar bestaan te hebben – kwam een einde aan de naam B.J. Nijkerk in Nederland, dat toen aan Hoogovens werd verkocht. De laatste eigenaars, Hugo en Bob Nijkerk, werden uitgekocht en Fred begon voor zichzelf. Hij was de jongste van de vijfde generatie die leidend was geweest vanaf de oprichting van zijn betovergootvader, maar is nog steeds actief in de recyclingwereld, als bestuurder, consultant en publicist, en wel zodanig dat hij internationaal bekendheid geniet als *Mr. Recycling*. Hij was tien jaar lang redacteur van *Recycling International* dat, met een oplage van 6000, gelezen wordt in 106 landen.

Het Belgische bedrijf heeft het langer volgehouden. Nadat de Nederlandse activiteit was verkocht bleef Hugo daar de scepter zwaaien over B.J. Nijkerk S.A., samen met twee andere directeuren. Omstreeks 1970 (Hugo Nijkerk was inmiddels overleden) werd ook deze vestiging verkocht, aan een der directeuren. Enkele decennia later viel het doek, want in 1998 moest de zaak worden geliquideerd als gevolg van de sluiting van de hoofdtoeleverancier: Renault te Vilvoorde (bij Brussel). Dat was het definitieve einde van de firma Nijkerk.

Tot het einde van de jaren vijftig bleef Wiener apparaten-bouwer, metaalgietterij en maker van constructiewerken, maar ging zich steeds meer specialiseren. In de vroege jaren zestig ontwikkelde het zich tot een van de grootste fabrikanten ter wereld van productielijnen voor verwerking van cacao en chocolade. Meer dan 40% van de wereldcacaoproductie werd in die tijd verwerkt via Wiener machines. Daarnaast maakte men aluminium puien voor deuren, ramen en etalages. Onder hun producten bevonden zich de puien van het station in Eindhoven, van het Concertgebouw in Amsterdam en van Hemafilialen. Er werden filialen opgericht in Rhenen, vooral voor de assemblage van Engelse garagekanteldeuren, en in Groningen.

Dolf Nijkerk heeft Wiener tot 1975 geleid. Daarna werd de onderneming, bij gebrek aan opvolgers in de familie, verkocht.

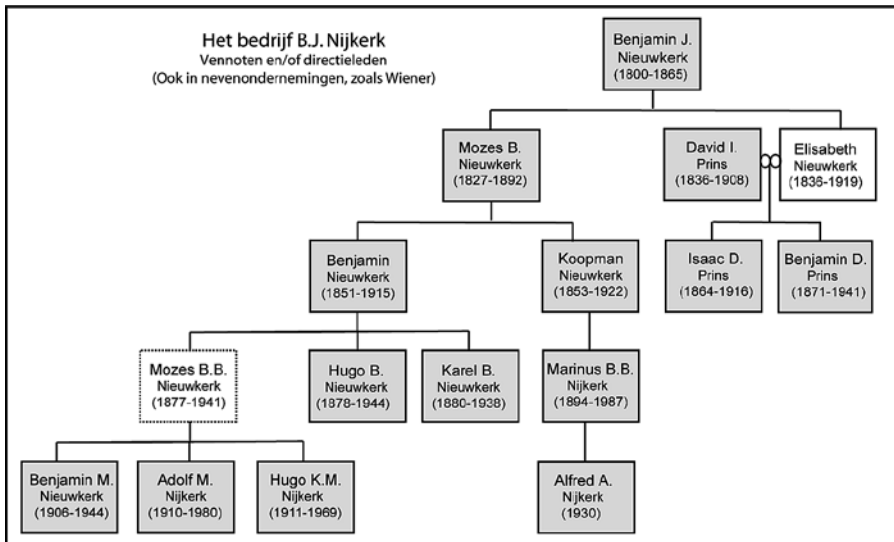
Toen in 2000 het aloude Amsterdam vaarwel werd gezegd en vervuld voor Velsen-Noord, had men nog een wereldwijde afzet, in meer dan zestig landen. Toch eindigde het in 2004 in een faillissement. Het ijzerimperium Nijkerk was opgehouden te bestaan.

Viering van het vijftigjarig bestaan van Wiener in 1950.

Links Dolf Nijkerk en rechts Bob Nijkerk.

Het was niet de opzet in dit artikel in te gaan op de persoonlijke wetenswaardigheden van elk van deze Nijkerken. Dat is jammer, omdat velen van hen een bijzondere kleur gaven aan de ondernemingen, maar ook aan de maatschappij. Menigeen stond bekend als weldoener, onder wie ook echtgenoten van de vennoten; er waren onder hen dragers van Koninklijke en andere onderscheidingen of ze profileerden zich als verzetsheld of anderszins in de Tweede Wereldoorlog. Al in de negentiende eeuw moet frequent gereisd zijn. Bekend is de overlevering van de Poolse bruid van een der firmanten, die per koets, getrokken door vier paarden, uit Warschau naar Amsterdam werd gebracht. Onder de familieleden kon men een aantal bestuurders van charitatieve instellingen aantreffen, zoals van het Nederlands-Israëlitisch Jongensweeshuis; mijn eigen grootvader moet zich daar als *verpleegde* bij feestelijkheden van de familieband bewust zijn geweest.

Met dank aan wijlen Karel J. Nijkerk en aan Fred Nijkerk. Freds zoon Willem Jaap Nijkerk stelde, evenals zijn vader, een grote verzameling archiefmateriaal en foto's beschikbaar. Gay Hoijtink-Nijkerk en Margot Stucki-Nijkerk brachten veel extra informatie in over Wiener en de vennoten van die tak van het bedrijf.

Noten

- 1 Aan de kroniek Van Raap valt inmiddels nog een kleinigheid toe te voegen: in 1935 maakte het voortgezette bedrijf zich bekend (nog altijd op de hoek van de Zwanenburgwal en het Waterlooplein) als *Magazijn De van Oudsher bekende Raap, Waterlooplein 2-4, in café- en winkelbenodigdheden*.

- 2 Te zijner tijd zullen de volledige bedrijfsgenealogieën op www.sturkop.nl worden opgenomen. Het aantal bronnen is velerlei en omvangrijk en de verantwoording zal op die website zijn in te zien.
- 3 Oorspronkelijk kwam de familie dan ook uit Nijkerk dat, om het nog onoverzichtelijker te maken, ooit Nieuwkerk werd genoemd.
- 4 In Weesp woonde Benjamin met zijn eerste echtgenote en hun gezin.
- 5 Het Roeterseiland ligt ingesloten tussen de Nieuwe Prinsengracht, de Plantage Muidergracht, de Nieuwe Achtergracht en de Onbekendegracht.
- 6 Deze laan, die op de hoofdingang van Artis uitkomt, staat nu bekend als Henri Polaklaan. Hun woning op nummer 11 staat naast het voormalige hoofdkantoor van de diamantbewerkerbond ANDB, het tegenwoordige *Centrum De Burcht*.
- 7 Duifje Nijkerk-Sturkop overleed in 1906.
- 8 De heer S.B. Wiener, procuratiehouder bij B.J. Nijkerk, werd met deze naamgeving van het nieuwe bedrijf gehonoreerd.
- 9 Hugo Nijkerk werd ter onderscheiding van zijn gelijknamige oomzegger Hugo door latere generaties gememoreerd als Ouwe Hugo.
- 10 Tubus werd in 1965 verkocht aan Frank Rijdsijk Holland, het bedrijf waar Fred Nijkerk in 1968 directeur werd.
- 11 Benno Nijkerk is postuum geridderd vanwege zijn verzetswerk in de oorlog in België en Frankrijk. Hij maakte deel uit van de verzetsgroep *Weidner*, die zich had toegelegd op het doorsluizen van joodse vluchtelingen naar Zwitserland. Hij staat bekend als een verzetsheld. Hij sloot zich aan bij de verzetsorganisatie *Dutch-Paris Line* die hulproutes organiseerde om mensen vanuit de bezette gebieden naar veiliger oorden te brengen. In totaal redde de groep ongeveer duizend mensen, onder wie zeshonderd Nederlanders, honderd piloten en tweehonderd Fransen. Hij werd in Parijs gearresteerd.
- 12 Hugo Nijkerk was jarenlang voorzitter van de Nederlandse Schrootvereniging en ook vier jaar president van de in 52 landen vertegenwoordigde B.I.R. (Bureau of International Recycling). De B.I.R. was opgericht in het Amstelhotel, tijdens de receptie van B.J. Nijkerk N.V., op 18-3-1948, de dag dat B.J. Nijkerk 125 jaar bestond.
- 13 In 1947 werd op het bedrijfsterrein een monument onthuld, waarop een plaquette met de namen van de omgekomen medewerkers. Helaas in dit gedenkteken na de verkoop van de onderneming verloren gegaan.
- 14 Bob Nijkerk was weliswaar ondernemer, maar zijn hart ging uit naar de kunst. In Brussel was hij het middelpunt geweest van een literaire vriendenclub en hij was gastheer van vele bekende schrijvers. Zijn verzameling bibliofiele werken was omvangrijk en is door hem geschonken aan – en nog altijd aanwezig in – het Stedelijk Museum van Amsterdam. Hij was niet alleen Ridder in de Orde van Oranje-Nassau, maar ook begiftigd met de Zilveren Anjer en drager van de zilveren medaille van de Stad Amsterdam.
- 15 Hopelijk zal binnenkort het bewijs gevonden worden dat deze firma Gobes door B.J. Nijkerk was overgenomen. De firma was nagelaten door Eliazer Gobes, de man van de derde ijzerzuster. In het derde artikel van deze reeks zal hier verder op worden ingegaan.